

RÁDIÓS GAZDASÁGI ELŐADÁSOK

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

ELNÖK: BR. PRÓNAY GYÖRGY DR.
HELYETTES ELNÖK: TÓTH JENŐ DR.

TAGOK:

BUDAY BARNA SZTANKOVICS JÁNOS
NÉMETH JENŐ WELLMANN OSZKÁR DR.

FELELŐS SZERKESZTŐ:

CZVETKOVITS FERENC DR.

SEGÉDSZERKESZTŐ:

SUHAYDA TIBOR

SZERKESZTŐSÉG:

BUDAPEST, V., KOSSUTH LAJOS-TÉR 11. SZ., II. 202.

19. FÜZET

ROVARIRTÓ HASZNOS MADARAINK S AZOK VÉDELME

ÍRTA:

WARGA KÁLMÁN

M. KIRÁLYI KÍSÉRLETÜGYI ORNITHOLÓGUS

OLVASD EL, ŐRIZD MEG ÉS GYŰJTSD KÖNYVTÁRBA!

Rovarirtó hasznos madaraink és azok védelme.

Írta: **Warga Kálmán**

m. kir. kísérletügyi ornithológus.

A madarak, mint a szabad természet legvonzóbb lényei és a légiigazirai: az egyetemes állatvilág osztályai között leginkább vonták magukra az emberek figyelmét.

Bármerre járunk, mindenütt találkozunk velük: erdőn, mezőn, legelőn, szántóföldön, a réten, a nádasban, a mocsárban. Gyönyörködünk a ragadozók merész röptében és a dalos madarak elragadó énekében. A virágillat mellett a madárdal volt mindig a gyönyörűség legközvetlenebb forrása, mely ihlette és inspirálta a legnagyobb költőket is. A madár esztétikai és etikai szempontból is igen mély hatással volt és van az emberre.

A praktikus gondolkodó ember azonban gyönyörködés közben megfigyelte és megismerte a madarak életmódját is, és csakhamar rájött arra, hogy azok táplálkozásukkal részben hasznára, részben kárára vannak. Ennélfogva a károsakat üldözni kezdte, *a hasznos madarakat pedig védelmébe vette* és így a *madárvédelemnek* és egyben a *gazdasági madártannak* vetette meg az alapját.

Az észszerű gyakorlati madárvédelem tulajdonképp egy modern gazdasági tudomány, mellyel a termelés fokozását segítjük elő. A gazdálkodó ember egész évi fáradságának sikere a termés hozamában jut kifejezésre. A termés pedig, mint tudjuk, részben a növényellenségektől is függ.

Utóbbiak között óriási szerepet játszanak a káros rovarok, melyek milliárdokra menő károkat okozhatnak. A gazda örökös harcot vív a rovarokkal és *ebben a harcban úgyszólván egyedüli szövetségese a madár*, mely a rovarok természetes és halálos ellensége, korlátozója és féken tartója.

A hasznos madár a gazda valóságos ingyenmunkása és egyben a gazdasági többtermelés sikeres előmozdítója. A túlszaporodott rovarok, éppen a kultúra terjeszkedése miatt megfogyatkozott madarak mellett, mind-egyre fokozódó károkat okoznak. *A rovarkárok csökkentése céljából tehát a madarak létszámát kell fokoznunk*, mert a rovarokkal szemben az ember mesterséges úton, tehát a technika vívmányaival és különféle vegyszerekkel csak korlátolt mértékű eredményt képes elérni. Ez azonban rendszerint óriási kiadásokkal jár, melyek a termésemből eredő jövedelemnek sokszor igen jelentékeny részét emésztik fel.

Lássunk idevágólag egy példát.

Addig, amíg a mezőhegyesi ménesbirtok ákácerdejét 30 éves vágásfordulóban kezelték, addig *vetési varjak* fészkeltek az ákácokon és a szomszédos cukorrépaföldeken csak alig, vagy csak minimális mértékben fordult elő rovarkárosítás. Mikor azonban 20 éves vágásfordulóra tértek át, az alacsonyabb és vékonyabb ákácokon már nem telepedtek meg a varjak. A varjúhiány folytán hatalmasan elszaporodott *lisztes répabarkó* és *vetési bagolypille* hernyóinak irtására évente körülbelül 200 méter-mázsa klórbáriumot permeteztek ki, a munkások által összeszedett barkók évi 90 mázsás tömeget képeztek és *az irtási költségek az 1924. évben 530,000.000 koronára rugtak!* A ménesbirtok igazgatósága ebből kifolyólag a 30 éves vágásfordulóra való visszatérést a varjak rovarkárt csökkentő munkája miatt is célszerűnek tartotta.

Az ember és rovar közötti folytonos harc a létérti küzdelem egyik neme, melyben a velünk szemben élettani előnyben lévő rovar az ember mesterkelt úton nem képes döntő módon megsemmisíteni. *A rovar élettani előnyeivel egyedül csak a madár élettani előnyei képesek eredményesen megküzdeni.*

Nekünk tehát feltétlenül szükségünk van a hasznos madarak segítségére, mert *a káros rovarok ellen főleg a természetes madármunka hozza meg a kellő sikert.*

A hasznos madarak a káros rovarok irtása révén igen mélyen nyúlnak bele az emberiség háztartásába, a földbirtokosokat és gazdálkodókat megbecsülhetetlen haszonhoz juttatva és ma már köztudomású, hogy *egy gazdaságilag fejlett államban a hasznos madarak nemzetgazdasági tényezőt képeznek azáltal, hogy egyenesen a többtermelést segítik elő, — így tehát azok hathatós védelme és mesterséges úton való elszaporítása nemcsak állami, de elsőrangú gazdasági és társadalmi érdeket is képez.*

Hogy az okszerű madárvédelemnek főleg a gyümölcstermelés fokozásával kapcsolatban milyen hatalmas hordereje lehet, kiviláglik abból is, hogy a múlt évben kerek 48,000.000 P értékű gyümölcsöt hozattunk be külföldről s ebből az összegből 40 millió esett a behozott almákra. Világos tehát, hogy *a hasznos madarak létszámának fokozásával kevesebb volna a gyümölcsrontó fereg és több, sokszorosan több volna az egészséges gyümölcs!*

Az okszerűen gondolkodó gazda tehát a rovarirtó madarakat, az ő szorgalmas ingyenmunkásait, jóindulatú védelmébe fogadja. Ez a védelem pedig abból áll, hogy *inséges téli időben a hasznos madarakat eteti, tavaszra mesterséges fészekodvakról és madárvédelmi ültetvényekről gondoskodik számukra, végül pedig a ragadozó állatok és gonosz emberek pusztításaitól oltalmazza őket.*

A madárvédelem rendkívüli fontosságát a tudományos madártannal foglalkozó ornithológusok már régen felismerték és a gyakorlati madárvédelem eszméje annak igazi hazájából: Németországból származott át hazánkba. Ott *Oken, Gloger, Brehm, Liebe* voltak az úttörők és báró *Berlepsch János* volt a modern madárvédelem megalapítója.

Nálunk *Petényi Salamon, gróf Lázár Kálmán, Herman Ottó, Chernel István* voltak a kezdeményezők, míg az okszerű madárvédelemnek gyakorlati úton és komoly tanulmányi alapokon történt fejlesztése *Csörgey Titus*, a *M. Kir. Madártani Intézet* jelenlegi igazgatójának nevével van elválaszthatatlanul egybeforrva.

Csörgeyt 1903-ban a kormány németországi tanulmányútra küldte ki, honnan visszatérve, ezen téren való páratlanul sikeres gyakorlati és irodalmi működésével nemcsak tudományos, de gazdasági szempontból is elévülhetetlen érdemeket szerzett.

A madárvédelem terén az első lépés a madarak téli etetésével kezdődik. Mint tudjuk, hasznos madaraink egyrésze télire melegebb tájakra költözik, mint például a *fecske, légykapó, fülemile, rozsdafarkú, poszáta*. Egyrészüket azonban dacolva az időjárással, a telet is nálunk tölti, mint például a *cinégék, harkályok, rigók, egyes pintyfélék, a csuszka, fakusz, vörösbecs, ökörszem, királyka*.

Az itt telelő madarak ebben az időben a gazda részére rendkívül fontos munkát végeznek: a téli szendergésbe merült növényzetet ekkor tisztogatják meg a milliónyi rovarpetétől, a téli nyugvásban lévő hernyóktól és báboktól. Ezek a madarak tehát télen is megterítik a maguk asztalát.

Mikor azonban réteges hótakaró borítja a talajt, fagyos zuzmára veszi körül a gallyakat, jégpáncél borítja a vizeket: akkor súlyos inségbe kerülnek szárnyas barátaink, mert a hó- és jégtől nem juthatnak tápanyaghoz.

Télen a madár addig, míg megtalálja mindennapi táplálékát, rossz hővezető tollruhája, vérének 44 Celsius-foknyi hőmérséke és élénk temperamentuma mellett aránylag könnyen dacol a legnagyobb hideggel is. A jóllakott madár nem fázik.

De amikor nem talál eleséget, akkor az éhség egy-kettőre elveszi a madár ellenálló képességét és a fagy dermedt hatásának csakhamar áldozatul esik. A bágyadtan gubbasztó éhes madarat a *karvaly* és macska is könnyen elfogja. Százával, ezrével pusztul ilyenkor a hasznos madár.

Ekkor szorul rá a madár az ember támogatására, ami abból áll, hogy télen alkalmas és megfelelő etetőkészülékek útján eledelt nyújtunk számukra. Evvel hármas célt érünk el. Először is a megfelelő eleséggel ellátott madáretető inséges napokon egyenesen a végpusztulástól menti meg a madarakat. Másodszer a területünkön keresztül kóborló és máskülönböző szertebolyongó cinegerajokat így egész télire leköthetjük. Végül harmadszor, ha területünket még ősszel mesterséges fészekodvakkal is felszereltük, melyek a cinégék részére télen pompás hálótanyát nyújtanak, úgy az odaszokott madarak tavasszal fészkelni is területünkön fognak.

Attól nem kell félnünk, hogy az etetőre járó madarak mindig csakis az etetőn fogják keresni az eledelt, mert addig, míg a fagy, hó és zuzmára a természetes táplálékot el nem zárja előlük, addig csak kószolgatni járnak az etetőre, de amikor csak engedi az idő, élelmük javát: a bábokat, rovarpetéket mindig keresni fogják.

Eledelül különféle, főleg olajtartalmú magvakat nyujthatunk madarainknak, úgymint: napraforgó-, kender-, tök-, dinnye- és salátamagot, továbbá faggyút, hájat, szalonnát, húsvagdalékot, diót, mákot és sajtot, vagy a rigók részére bogyókat is. Etetésre rendkívül alkalmas az úgynevezett *madárkalács* is, mely különböző zúzott magvak, zsemlyemorzsa és olvasztott faggyú keverékéből áll. A madárkalácsot forrón, olvasztott állapotban fenyőágra is önthetjük, mely így a tűlevelek közé betapadva, az etetőbe nem merészkedő félénkebb *őszapó-cinege*, *jakusz* és *királykának* nyujt kitünő táplálékot.

Ha lövésre kerül valamilyen négylábú ragadozó: róka, vadmacska vagy egyéb állat, úgy annak lenyúzott tetemét ágra akasztva, azt a rájáró cinegecsapatok sokszor csontig letisztogatják.

A magevő madarak számára gabonaocsút, kölest, vagy fűmagot adhatunk eledelül. *Kenyérmorzssával ne etessünk, mert nedves időben könnyen erjedve: bélhurutot idéz elő és így sokszor végzetessé válhat madarainkra.*

A téli etetésre szánt táplálékot úgy kell elhelyezni, hogy az *hótól, széltől mindig védve legyen*, hogy tehát szükség idején feltétlenül biztos táplálékot találjon a madár. Erre a célra legalkalmasabbak a német madárvédők által szerkesztett és Csörgéy Titus által tökéletesített különféle etetőkészülékek, melyek közül leginkább az *etetőkunyhó*, *galambduc-etető*, *etetőszekrény*, *etetőeresz*, *ablaketető*, *süveges etető*, *etetőharang*, *etető-oszlop* és a *cinkeszelenca* vannak elterjedve.

Az *ablaketető*-nek van egy egészen leegyszerűsített formája, minden üvegezés nélkül, melyet néhány szál deszkából házilag bárki elkészíthet. Ennek hossza 30, szélessége 15, magassága hátul 25, elől 15 centiméter, rézsutos fedele 40 cm. hosszú és 20 cm. széles. Az eledel behavazása ellen ferdén előreugró fedele nyujt védelmet. Ha ezt a kis madáretetőt kertre nyíló ablakunkra szereljük: *a rájáró madarak vonzó viselkedésében szobánkból gyönyörködhetünk.*

A *süveges etető*t ott kell alkalmazni, hol az elszaporodott verebek tolakodása a cinkéket elriasztja, vagy távol tartja az etetőtől. Eledeltartó gyanánt egy 10 cm. magas, 7 cm. széles vizes poharat helyezünk rozsdamentes sodronytartóba, az eledelt védő kúp alakú süveget pedig kátrányos fedőlemezből vagy horganybádogból emeljük föléje, melyet zsinórral egy faágra függesztünk, míg a sodronyvázra csalogató fél diófűzért akasztunk. A süveg és pohár 7 cm.-es közét 45 fok alatt oly szűkre szabjuk, hogy benne a veréb ne tudjon úgynevezett lebegő repüléssel felemelkedni. Az ügyesröptű cinege behúzott szárnyakkal könnyedén felsiklik a pohár pereméig, de ezt a bravuros műveletet a veréb nem képes utánozni. Ez tehát *verébmentes etető*.

A *madárvédelem és madártelepítés legfontosabb eszközei az etetők mellett a mesterséges fészekodvak*. A modern erdőkezelés ugyanis a tökéletesen ép és egészséges épületfák és műfák nevelését tűzte ki célul, minek folytán erdeinkben egyre másra kevesbedett az odvas fák száma. És ugyanilyen arányban fogyatkoztak meg odúban fészkelő madaraink is. Mivel éppen a *rovarirtó, leghasznosabb madarak* tartoztak ezek sorába:

ezzel a jelenséggel párhuzamban elszaporodtak a kártevő rovarok, melyek a mezőgazdaság rohamos térfoglalásával kapcsolatban is mindig több és több táplálkozási és szaporodási területhez jutottak.

Az egyre fokozódó rovarkárok azután a rovarok természetes ellenségeire: a madarakra terelték a figyelmet. Kitűnt, hogy *a rovarkárok csökkentése céljából elkerülhetetlenül szükséges a hasznos madarak létszámának legalább a régi viszonylatra való felszaporítása*. Ez pedig csak úgy lehetséges, ha *az ember visszaadja a rovarirtó madárnak azt, amit a kultúra elvett tőle*: a fajfenntartás, a fészkelés, a szaporodás lehetőségét.

A tőlük elvont *természetes odvak* helyett tehát *mesterséges fészek-odvakat* kellett nekik cserébe adni, melyeket azután a madarak vonakodás nélkül elfogadtak és *azokban ugyanolyan sikerrel fészkeltek, mint a természetes üregekben*. Miután így a mesterséges madárszaporítás eszköze megvan, tisztán csak az alkalmazás módjától függ a madártelepítés sikere. Ma már sokféle fészekodú van forgalomban, melyek legtöbbször beváltak.

Legtökéletesebb a Berlepsch-féle német fatönkodúnak a Csörgey által módosított magyar mintája.

Báró Berlepsch János német ornithológus abból a megfigyelésből kiindulva, hogy az odúban költő madarak legszívesebben a harkályok által ácsolt és azoktól elhagyott odvakban költenek: *a mesterséges fészekodvak készítésénél a természetes harkályodvak belső alakját és méreteit vette mintául*. Ezek az odvak kérges fatörzs-darabokból készülnek. Géppel fűrt belsejük lefelé táguló, zacskóalakú üreget képez, az üreg oldalában a madár könnyebb kikapaszzkodását szolgáló három barázdával. A kerek röplyuk nem egyenesen, hanem kissé a föld felé nézőleg van megfúrva. Így nem eshet bele az eső. Tetejét deszkafedél képezi, mely a magyar mintánál az odú megvizsgálásának és tisztogatásának megkönnyítése végett nem csavarokkal, hanem az odúba dugószerűen benyuló fakoronggal van megrögzítve és így az szerszám nélkül is leemelhető. A tetőt kívülről kétoldalt a dugóba könnyedén beütött szög védi a lebillenés ellen.

Ezek az odvak 4-féle nagyságban készülnek.

Az „A“-minta a kis fakopáncs odvának az utánzata. Hossza 29 cm., röplyuka 32 mm., súlya 2·5 kg., ára 1 P 20 f. Fészkel benne: *cinege, csuszka, jakusz, nyaktekeres, kerti rozsdafarkú, örvös légykapó, kis fakopáncs*.

A „B“-minta a nagy fakopáncs odvának az utánzata. Hossza 41 cm., röplyuka 46 mm., illetve a verébmentes cinegeodú leszűkített röplyuka csak 28 mm., súlya 3·5 kg., ára 1 P 50 f. Eredetileg a *seregély* számára készült, de előszeretettel költenek benne az „A“-mintában fészkelő összes madárfajok is. Tágasabb üregében a legnépesebb cinegecsaládok is kényelmesen fejlődnek és nevelődnek. *Általános és elsőrangú fészek-odúminta*, mely ma már az „A“-mintát egészen feleslegessé tette.

A „D“-minta a fekete harkály odvának az utánzata. Hossza 49 cm., röplyuka 80 mm., súlya 10 kg., ára 2 P 50 f. Fészkel benne: *búbos banka, szalakóta, vadgalamb, csóka, erdei fülesbagoly, kuvik, füleskuvik, vércse, zöldküllő, fekete harkály*.

A „C“-minta az előbbiektől eltér, amennyiben nem egészen zárt, hanem félig nyílt odú. Hossza 20 cm. és kerek röplyuk helyett négyszögletes, tágas bejárója van, súlya 2 kg., ára 1 P 20 f. Fészkel benne: *szürke légykapó, házi rozsdafarkú és barázdabillegető*. Újabban ez az odúminta is *zártan* készül, de nem kerek, hanem ugyancsak *négyszögletes* röplyukkal.

A világháborúval járó bajok, majd később a faárak nagy emelkedése folytán *fatörzs helyett eleinte deszkából, később pedig cementből, illetve betonból* gyártották a fészekodvakat, melyeknek ára most 1·5—2 P között változik. Ezek az odvak szintén jól beváltak és ha a fatönkodvakat nem is multák felül, azokat mégis sok tekintetben pótolták. A betonodvak közül a *Csörgey Titus* által tervezett úgynevezett „*sapkás-betonodú*“ ideális fészekodúnak bizonyult, melyet főleg a *széncinkék* kedvelnek.

A fatönkodvak és téli etetőkészülékek a *Madártani Intézet* szakfelügyelete alatt álló „*Első Magyar Fészekodúgyár*“-ban készülnek, *Baranya-Kárász* községben. *Kühnel Márton*, a gyár tulajdonosa, maga is lelkes madárbarát, ki mintaszerűen berendezett madárvédelmi telepén igen szép eredményeket ért el.

A mesterséges fészekodvakat lehetőleg már *ősszel helyezzük ki*: kertekbe, parkokba, gyümölcsösökbe, ligetekbe, erdőkbe, hogy az akkor már kóborolni kezdő cinegék azokban alkalmas hálótanyákra leljenek és így azután később a téli etetéssel kapcsolatban tavaszig helyben tarthatók legyenek, mikor azután odvainkban fészkelni is fognak.

Az odvakat 2—3—4 méter magasan helyezzük fákra, kerítésoszlopokra vagy házfalakra szögezve olykép, hogy *a röplyuk lehetőleg keletre vagy délkeletre, esetleg délre nyíljon*.

Az odvak lehetőleg egyenesen, függélyes helyzetben szerelendők fel; egy kissé előre még dőlhet az odú, de hanyatt már nem, mert akkor a röplyukon beverhet az eső és így a költés veszélyeztetve volna.

Egy kataszteri holdra átlagosan 10—15 drb. odút, illetve minden 10—15 fára egy-egy odút lehet számítani, de az esetleg mutatkozó szükség szerint természetesen többet is.

Április elejétől július végéig hetenkint, vagy legalább is kéthetenkint egyszer vizsgáljuk meg az odvakat, hogy az azokba esetleg betolakodott verebeket vagy más káros állatokat eltávolíthassuk, melyek bizony sokszor kiszorítják a hasznos madarakat az odvakból. *A verebek mellett különösen a macskákra kell vigyázni*, melyek gyakran veszélyeztetik a hasznos madarak költését. A macskák ellen a fészkes fára alkalmazott *tövisköteggel* vagy *tüskés sodronyhuzallal* lehet védekezni.

A mesterséges fészekodvakban a rovarirtó hasznos madarak közül főleg a következő fajok telepíthetők meg sikerrel, úgymint: *széncinke, kékcinke, barátcinke, fenyves cinke, búbos cinke, csuszka, jakusz, nyaktekercs, nagy jakopáncs, közép jakopáncs, kis jakopáncs, zöld küllő, seregély, szalakóta, búbos banka, kerti rozsdafarkú, házi rozsdafarkú, szürke légykapó, örvös légykapó, barázdabillegető*.

Az odúban fészkelő madarak mellett azonban a *szabadon fészkelő hasznos madarak*, úgymint: a *pintyfélék, rigófélék és poszátafélék* költését

és egyben védelmét is módunkban van elősegíteni az úgynevezett *madár-
védelmi ültetvények létesítése*, továbbá a *bokrok ágainak visszavágása* és a
vezérhajítás kimetszése, illetve *fészektartó kelyhes ágcsomók nevelése* útján.

Ahol pedig nincsen forrás, patak, vagy egyéb természetes víz a közelben, ott *cementből mesterséges itatót* kell létesíteni, mert a madár sokszor iszik és gyakran fürdik és *ahol hiányt szenved vízben, ott nem is telep-
szik meg*.

A madárvédelem fontosságát és rendkívüli gazdasági jelentőségét a kormány is kellően méltányolta az 1901. évi 24.655. F. M. számú, *tör-
vényerővel bíró madárvédelmi körrendelet* kibocsátásával, mely *159-féle
hasznos madárfaj* oltalmáról gondoskodik. Aki a hasznos madarakat pusztítja, azok fészkeit, tojásait, fiait elszedi vagy forgalomba hozza: az *kihágást* követ el, mely 100 aranykoronáig terjedhető pénzbírsággal büntethető.

Befejezésül arra kérem kedves olvasóimat, hogy *szerezzék és tőlük
telhetőleg védelmezzék a mi kedves és hasznos madarainkat!*

